

Szociológiai Szemle 26(3): 78–97.

Két tudományág mostohagyereke: A magyar sportszociológia fél évszázados útkeresése

Földesiné Szabó Gyöngyi, Gál Andrea, Dóczi Tamás

foldesi@tf.hu, gala@tf.hu, doczi@tf.hu

Beérkezés: 2016.06.10.

Átdolgozott változat beérkezése: 2016.11.07.

Elfogadás: 2016.11.21.

Összefoglaló: 2015-ben a sportszociológia nemzetközi intézményesülésének 50. évfordulóját ünnepelték a szakág hazai és nemzetközi képviselői. Az esemény arra is alkalmat ad, hogy – több évtized után – újra áttekintésre kerüljön a hazai sportszociológia helyzete, a diszciplína fejlődési tendenciái és jövőbeli perspektívái. A tanulmány a sportszociológia elmúlt fél évszázadát a szociológia, a sport és a sporttudományok eltérően alakuló társadalmi funkcióinak, struktúráinak és elvárásainak kontextusában vizsgálja. A helyzetelemzés során a szerzők reflektálnak (1) a kezdeti hazai intézményesülési időszak politikai-társadalmi környezetéből adódó ellentmondásokra, (2) az 1989–90-es rendszerváltással bekövetkező társadalmasodás okozta megváltozott helyzetre és az intézményesülés második hullámára, (3) a jelenlegi időszakot meghatározó pozitív és negatív fejleményekre az oktatás, a kutatás és a kutatói utánpótlás vonatkozásában, és (4) a jövőbeli fejlődés lehetséges és szükséges irányaira és korlátaira.

Kulcsszavak: sportszociológia, sporttudományok, művelődéspolitikai irányelvek, társadalmasodás, tudománytörténet

*Higgyünk azokban, akik az igazságot keresik,
de kételkedjünk azokban, akik azt állítják, hogy megtalálták az igazságot.
(André Gide)*

Bevezetés

A Nemzetközi Sportszociológiai Társaság (International Sociology of Sport Association, ISSA) 2015-ben ünnepelte a szervezet megalakulásának és folyóirata (*International Review for the Sociology of Sport*, IRSS) megalapításának 50. évfordulóját. A diszciplína intézményesülése óta eltelt fél évszázad nemcsak a történeti áttekintésre, hanem egyben számvetésre is jó alkalmat jelentett mind nemzetközi, mind nemzeti téren.

Az ISSA 2015 júniusában párizsi világkongresszusát és az IRSS erre az alkalomra megjelentetett meghívásos jubileumi számát szentelte az ünnepelésnek és a leltár-

készítésnek. A tudományos eseményen négy magyar szakember tartott sikeres előadást, és a jubileumi kiadványnak is volt magyar szerzője. A világtudomány kongresszus egyik kiemelkedő programjának bizonyult a *Találkozás a legendákkal* címet viselő parti, ahol az ISSA vezetése és a konferencia résztvevői lelkesen ünnepelték a szervezet jelenlévő négy tiszteletbeli tagját, köztük a magyar örökös tagot is. A világtudomány kongresszus tükrében úgy látszott, hogy a magyar sportszociológia elismert területe a nemzetközi szaktudományos életnek, képviselőit számon tartják, eredményeire odafigyelnek.

Az esemény apropója kapcsán a magyar sportszociológusokban több kérdés is felmerült, úgymint: Mennyire van szinkronban egymással a diszciplína által elért hazai és nemzetközi pozíció? Mit mutat a hazai leltár? Mennyiben jogos itthon az ünneplés? A válaszok keresése arra ösztönözte a szerzőket, hogy „megfigyelő résztvevői” perspektívából reflektáljanak a diszciplína fél évszázados, kacskaringós hazai útjára: létrejötteinek sajátos körülményeire, ambivalens krónikájára az államszocializmus évtizedeiben, és ellentmondásokkal terhelt fejlődésére az 1989–1990-es politikai és gazdasági rendszerváltás után. A múltidézés és az egykori valóság felelevenítését a jubileumon túl az is indokolja, hogy legutóbb 1988-ban került sor a magyar sportszociológia helyzetének átfogó elemzésére (Földesiné 1988; Takács 1988). Az azóta eltelt közel három évtized szakmai történései és a mögöttük zajló radikális politikai és társadalmi változások önmagukban is szükségessé tették a sportszociológia történetjének kiegészítését, de izgalmasnak tűnik az akkor felidézett történeti tények tanulmányozása is új megvilágításban. Jelen dolgozat célja ugyanakkor, hogy elemezze a diszciplína művelőinek korszakonként eltérő és változó helyzetét, a sport és a társadalom kapcsolatának kutatásában jellemző mindenkori trendeket, és bemutassa azokat a jövőre vonatkozó lehetséges perspektívákat is, amelyek a sportszociológia következő 50 évének alakulását tekintve iránymutatóak lehetnek.

A magyar sportszociológia a „három T” művelődéspolitikai irányelvek korában

Abban az időben, amikor a sportszociológia – nagyjából az 1960-as évek közepén – önálló szakszociológiává vált, a világban másfajta egyenlőtlenségek domináltak, mint manapság. A jelenkori globális falu helyett a hidegháború kétfelé osztotta a világot. A sportszociológia kialakulásának esélyei teljesen eltérők voltak a kétpólusú világ két részén, a Szovjetunióban és az USA-ban, valamint csatlós államaikban. A sport mindkét rendszerben elég fontos volt ahhoz, hogy elvileg felkelthette volna a szociológia érdeklődését, de a szociológia tudományának státusa között ég és föld volt a különbség a két póluson: a Nyugati Blokkban elismert diszciplína volt, a Keleti Blokkban viszont, Lengyelországot, majd az 1970-es évek közepétől Magyarországot kivéve, szigorúan tiltották művelését (Földesi 2000). Ezt a régiót csupán két lengyel tudós, Wohl és Krawczyk, képviselte az első sportszociológusok között. Anélkül,

hogyan azonosulnánk a Wohl által képviselt marxista ideológiával, el kell ismernünk a diszciplína iránti elkötelezettségét, valamint azt, hogy sokat tett a tudományág legitimálásáért. Krawczyk az elméleti problémákra fókuszáló iskolaalapító, igazi tudósemberként nevelte a sportszociológusok új generációját (Kosiewicz 2009).

Miután Magyarországon, politikai okok miatt, egy teljes generáció hiányzott az általános szociológiából, a sportszociológia egy jó ideig lépéshátrányban volt még a lengyel sportszociológiával szemben is.

A magyar sportszociológia létrejöttében és fejlődésében meghatározó szerepe volt annak a körülménynek, hogy a korabeli szociológia, mint ellenzéki-kutatási pozíciót vállalt tudomány, nem tartotta a sportot elég komoly vizsgálati területnek, ezért sokáig nem is vállalta fel a „parental discipline” szerepét. Ugyanakkor a hivatalos kultúrpolitika sem tekintette a szociológia részének ezt a szakágat, ami, részben ennek következtében, kívül maradt a hivatalos kultúrpolitika érdeklődési körén. A negligálásához az is hozzájárult, hogy politikai deklarációkban a sportot ugyan az egyetemes kultúra szerves részeként definiálták, a gyakorlatban azonban csak az elitkultúrát tartották értéktermelőnek, a sportot az informálisan lebecsült tömegkultúrához sorolták.

Mindezek ellenére a kulturális és tudományos tevékenység határait megszabó, „három T” (tiltás, tűrés, támogatás) néven elhíresült művelődéspolitikai irányelvek, különböző áttételeken keresztül, jelentősen befolyásolták a sportszociológia kialakulásának és kibontakozásának lehetőségeit.

Elvileg a „három T” a Kádár-korszak egészére (1957–1988) vonatkozott, a gyakorlatban viszont a hatvanas évektől a nyolcvanas évek közepéig volt kitüntetett jelentősége annak, hogy egy adott kulturális terméket vagy akár tudományos kutatást a tiltott, tűrt, vagy támogatott kategóriába soroltak (Eörsi 2008). Ebben az időszakban a totális diktatúra, amelyben a szociológia tiltott tudomány volt, autoriterré vált, a represszió az adott politikai kereteken belül enyhült, és a szocializmus magyar modellje lehetővé tette, hogy, ellentétben a többi „szocialista” országgal,¹ a diszciplína újjászülethessen, majd lépésről lépésre kialakulhassanak a szakszociológiák.

A „három T” kategóriái nem voltak egyértelműek, és a nagypolitika függvényében határaik változtak. A folyamat ellentmondásosságát jól érzékelteti, hogy egyaránt belefért Szolzszenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című megrázó remekművének magyar nyelvű megjelenítése 1962-ben, a Szociológiai kutatócsoport megalakulása 1963-ban az MTA Filozófiai Intézetén belül, a szociológiát elítélő párthatározat 1965-ben, ugyanebben az évben a Szociológiai Kutatóintézet önállóvá válása a volt miniszterelnök, Hegedűs András vezetésével, és az úgynevezett „filozófusper”-ben 1973-ban hozott, hét kiváló társadalomtudóst igaztalanul elmarasztaló politikai bizottsági határozat.

¹ Ebben a kontextusban a többi „szocialista” országban értelemszerűen nem foglaltatik benne Lengyelország, ahol, miként ismeretes, a szociológia nem volt tiltott tudomány akkor sem, amikor a keleti blokk többi államában hivatalosan burzsoá áltudományként tekintették.

Az egyéb szakszociológiákhoz képest korán megszülető sportszociológiát nem érintette a tiltás. Csupán rosszallás érte, de nem kutatások, hanem a sporttal kapcsolatos szociográfiai jellegű munkák miatt. Például Végh Antalnak a hazai labdarúgás árnyoldalairól 1974-ben megjelent *Miért beteg a magyar futball?* című könyve kiélezett vitákat váltott ki a magyar (sport)társadalomban. Takács Ferenc az *Élet és Irodalom*-ban a sporteletről közölt szociológiai szempontú elemzéseinek következtetéseit az 1970-es években oly mértékben nehezményezte a sportfőhatóság, hogy a szerzőt rendre raportra hívták az intézmény pártbizottságára és megdorgálták.

A sportszociológusok első generációja valójában nem is igen adott okot a tiltásra: a kezdeményezők, haladó szellemű marxista filozófusok és történészek nem a történelmi materializmus helyett, hanem amellet próbálkoztak marxistának titulált szociológiai megközelítéssel.² Legjobbjaikat már az 1960-as évek közepétől foglalkoztatták a sportszociológiai kutatások problémái (Schiller 1965), és adalékokat szolgáltatottak a szakág hazai alapvetéséhez (Kun 1967). Schiller János úttörő szerepe a sportszociológia meghonosításában abban is megnyilvánult, hogy a Testnevelési Főiskolán (TF) megteremtette az első sportszociológiai műhelyt (Takács 1969; Sztatényi 1972). Munkatársaival ő indította el a sportszociológia oktatását a TF-en, meglehetősen korán, 1969-ben (Földesiné és Schiller 1978). A hozzájuk csatlakozó testnevelők és sportszakemberek nem foglalkoztak teoretikus problémákkal, inkább csak empirikus kutatásokat végeztek, elsősorban mikroszintű témákban; azt is közülük többen meglehetősen szerény adekvát módszertani felkészültséggel. Mivel a sportirányítás elsősorban a sporteredmények növelését várta el a tudománytól, kezdetben a kutatók többsége az élsportra fókuszált. A szociológia területére kiránduló sportkutatók látszólag csupán racionálisan viselkedtek, amikor a sportvezetés elvárásainak igyekeztek megfelelni, mivel azonban alapvetően sportemberek voltak, ez általában egybeesett egyéni érdeklődésükkel; témaválasztásukat sokkal inkább a lehetőségek korlátozták, mintsem tudatos öncenzúra.

Tudományos vizsgálatokra meglepően korán tág tere nyílt a kutatóknak a sportban, és bár a természettudományok mindig prioritást élveztek, ebből a helyzetből némiképpen a társadalomtudományok is profitálhattak. A sportirányítás koncepciója a sporttudományok menedzseléséről és intézményesítéséről az élsport kitüntetett társadalmi funkcióihoz kötődött;³ de az elgondolás színvonalas megvalósulása a szerencsének is volt köszönhető. Nevezetesen annak, hogy egy sokoldalú felkészültségű, nyugati tapasztalatokkal rendelkező szakembert, Hepp Ferencet bízták meg a kivitelezés előkészítésével, aki az 1954-ben megalakult Testnevelési Tudományos Tanácsban (TTT) és az 1959-ben létrejött Testnevelési Kutató Intézetben veze-

2 A marxista szociológia jelzős szerkezetként egyáltalán nem csupán a sportszociológiai körökben volt használatos. A kurzus által elfogadott és támogatott szociológiai alapművekben rendszeresen megkülönböztették a polgári és a marxista szociológiát (Kulcsár 1966, 1969).

3 A (sport)politika annyira fontosnak tartotta a más összefüggésekben lebecsült sporttudomány igénybevételét a magyar sportolók nemzetközi sikerességéhez, hogy a sporttudománynak 1951-től (!) önálló rovata volt a nem kifejezetten tudománybarát olvasóközönséggel rendelkező, nagy példányszámú Népsport-ban. Hasonló okok vezérelték 1954-ben a Testnevelési Tudományos Tanács megalakítását.

tő pozíciókat töltött be. Hepp Ferencet sokoldalúsága a sportszociológia jelentőségének felismeréséhez is elvezette. A Testnevelési és Sport Világtanács alelnökéként (1956–1972) nagyban hozzájárult a Nemzetközi Sportszociológiai Bizottság (ICSS) megalakításához (Malcolm 2014). A szakág szempontjából veszteségként könyvelhető el, hogy szakmai tevékenysége végül a kosárlabdát és a pszichológiát gazdagította. Utóda, a szerteágazó szakmai tudással rendelkező Nádori László ugyancsak felismerte a sportszociológia fontosságát. Noha a Testnevelési Kutató Intézetben folyamatosan a természettudományi diszciplínák domináltak, annak igazgatóhelyetteseként ő alkalmazott elsőként sportszociológust.

A hazai sporttudomány korai intézményesülése a sportszociológiára nézve is kedvező következményekkel járt. Miközben a fokozatosan ismét létjogosultságot nyerő szociológia változatlanul ignorálta a sportszociológiát, a sporttudomány, ha féloldalasan is, befogadóbbnak bizonyult. A TTT-n belül, nemzetközi viszonylatban is meglehetősen korán, 1968-ban⁴ megalakult az első magyar Sportszociológiai Bizottság. Ez a tény még akkor is méltánylandó, ha be kell ismerni, hogy a szakág fejlettsége még nem volt szinkronban intézményesítettségének szintjével. Ezen a téren, a „szocialista” tábor többi országához képest, Lengyelország mellett, Magyarország kedvező pozícióban volt. Sokkal súlyosabb volt a helyzet a többi kelet-európai államban, ahol léteztek különféle szervezetek azok számára, akik a sportot szociológiai nézőpontból szándékozták tanulmányozni, miközben sportszociológia gyakorlatilag nem létezhetett országukban.⁵ A magyar sportszociológia érdemi támogatást kapott a TTT-től és a sportirányítás tudományért felelős képviselőitől is. Az utóbbira sajátos példaként hozható fel az akkori főhatóság, az Országos Testnevelési és Sporthivatal törekvő munkatársának, Balyi Istvánnak a hozzájárulása a sportszociológia ügyének előrehaladásához. A testnevelő tanári végzettségű Balyinak külföldi utazásai során – főként az 1970-es várnai Szociológiai Világkongresszuson – alkalma volt alaposabban megismerkedni a sportszociológia jó néhány képviselőjével, és ez a körülmény az akkoriban még gyerekcipőben járó magyar sportszociológiára jótékony hatással volt. Többek között Balyi menedzselésével került megrendezésre 1972-ben a TF-en az első Nemzetközi Sportszociológiai Konferencia (Takács 1972), és az általa megszerzett külföldi tanulmányok képezték az alapját az első hazai sportszociológiai szöveggyűjteménynek (Balyi és Takács 1974).

A korabeli sportszociológusok autodidakta módon szerzett ismereteinek körét korlátozta az elérhető szakirodalom hiánya, ezért kapcsolatot kerestek a fellendülőben lévő szabadidő-szociológiával, és a részben rokon témákat tárgyaló empirikus kutatásaikhoz a módszertanban járatos szakembereket hívtak segítségül.

A sportszociológiát művelő hazai pionírok nem tanultak szervezett keretek

4 A TTT Sportszociológiai Bizottsága megalakulásának évéről eltérő beszámolókat találtunk. Egyes források 1968-at jelölik a megalakulás évének, mások viszont 1970-et. Érdekes, hogy a bizottság elnöki tisztségére nem a sport-, hanem más szakszociológiából kértek fel szakembert, a későbbiekben neves szexuálszociológussá vált Heleszta Sándort (Balyi és Takács 1974).

5 A legkülönösebb helyzet az NDK-ban alakult ki, ahonnan egy ismert történész, Günter Erbach a sportszociológia alapítói közé számított, ugyanakkor hazájában deklaráltan tilos volt a valódi szociológia művelése.

között szociológiát. Erre esélyük sem lehetett, miután azokban az években jártak egyetemre, amikor a magyar szociológia kiemelkedő személyiségét, Szalai Sándort 1950-ben törvénytörő perben börtönbüntetésre ítélték, az általa vezetett szociológiai műhelyt, Társadalomtudományi Intézetet megszüntették, és a szociológia oktatását, valamint a szociológiai kutatásokat betiltották (Szabari 2012). Ezekkel az eseményekkel, valamint a későbbiekben a szociológia legitimálására tett kísérletekkel kapcsolatban kevés információ jutott el a sporttudományi közéletbe. A szociológia létjogosultságáról folytatott Szalai–Fukász-vitáról azonban olvasni lehetett az *Élet és Irodalom* című hetilapban (Szalai 1961), illetve a *Népszabadság*-ban (Fukász 1961). Ez a vita hivatalosan azzal végződött, hogy nincs szükség külön szociológiára, hiszen a történelmi materializmus maga a marxizmus szociológiája. A sportszociológia első hazai elméleti szakemberei azonban nem fogadták el ezt az álláspontot, helyette polgári és marxista sportszociológiát különböztettek meg (Kun 1967; Schiller 1965; Takács 1969).

A sportszociológusok második generációja már nem önművelés, hanem részben egyetemi képzés során szerezte szakmai ismereteit. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán a hetvenes évek elején posztgraduális képzés keretei között meginduló szociológia szakon több testnevelő szerzett szociológusi diplomát, így a hetvenes évek közepére már egy tudományelméleti és módszertani szempontból is jól felkészült csapat alakult ki. Munkájukhoz ez idő tájt számottevő ösztönzést kaptak a viszonylag fiatal ISSA-tól, ahonnan kiváló szakembereket küldtek kelet-európai országokba azzal a céllal, hogy népszerűsítsék az új szakszociológiát, és meghívják képviselőiket a szakma nemzetközi életébe. Budapestre Barry McPherson, majd Gerald Kenyon látogatott el, és a sportszociológia új oldalait bemutatva, szakkönyveket ajándékoztak az érdeklődő magyar kollégáknak, amelyek akkor aranyat értek, mivel a még javában létező vasfüggöny komoly akadályt gördített a tudás szabad áramlása elé (Földesi 2015). A szakág fejlődésének óriási lökést adott az is, hogy magyar sportszociológus levelező aspiráns lehetett Varsóban. Az aspirantúra helyszínének megválasztását motiválta az a tény, hogy a lengyel szociológia, szemben más kelet-európai szociológiákkal, saját utat járt be, művelését a személyi kultusz időszakában sem tiltották be, így rengeteget lehetett tanulni a lengyel kollégáktól és a későbbiekben velük közösen végzett kutatómunkából (Földesiné és Krawczyk 1982, 1983). Bár szerény mértékben szakmai (tovább)képzésnek számított a „szocialista” országok sporttudományi együttműködése⁶ keretében végzett közös munka is. Noha csak a lengyel kollégáktól lehetett érdemi kérdésekről hallani, a tapasztalatszerzés arról, hogy valójában hol tart a sportszociológia a tábor országaiban, rendkívül tanulságosnak bizonyult. A szakág művelése és a publikálás szabadsága kapcsán a magyar

6 A kelet-európai szocialista országok (Románia kivételével) és Kuba az 1970-es évek végén valójában azért kötöttek több tudományágban együttműködési megállapodást, mert azt remélték, hogy a rendszeres találkozók során feltárnak olyan titkok, amelyek ismerete a versenyzők teljesítménynövekedését hozhatja hazájukban. Ebből a megfontolásból a későbbiekben Románia is csatlakozott a megállapodáshoz, de csak megfigyelőként. Paradox módon az együttműködés, nyilvánvalóan nem deklarált, alapelve az információk visszatartása volt, és például az NDK-s szakemberek még a társadalomtudományokban is ezt az elvet tartották szem előtt.

sportszociológusok szembesültek a nemzeti sportpolitikák közötti óriási különbségekkel. Átélték például, hogy miközben az élsportolók egészségi állapotát feltáró szociológiai kutatási eredmények közlését Magyarországon tolerálták (Földesiné 1984), az idevágó információk megjelentetését Lengyelországban nem csak támogatták (Földesi 1986), hanem a Lengyel Távirati Iroda külön felhívta a figyelmet a tanulmány lengyel változatára (Polska Agencja Prasova, 1986). Ugyanezeket az adatokat Csehszlovákiában még 1988-ban is tilos volt hivatalosan közzétenni.

A nagyszámú külföldi utazás és a lengyelországi aspirantúra azért vált lehetőséggé, mert a második sportszociológus nemzedék is megkapta a sportirányítás hallgatólagos jóváhagyását tevékenységéhez. Nem mintha a döntéshozók az új szakágat szándékoztak volna támogatni, hanem mert esélyt láttak arra, hogy az újfajta módszerekkel produkált eredmények segítenek újabb nemzetközi sportsikerek elérésében. Ezért, és feltehetőleg a társadalmi problémák iránti közömbösség miatt, tolerálták a kutatók akkoriban merésznek számító témaválasztását az állami amatőrizmusról, a sportolók doppinghasználatáról és a társadalmi esélyegyenlőtlenségről (Földesi 1983a, 1984). A sportfőhatóság érdektelenséggel vegyes tűrőképességét jól példázza az az 1983-as eset, amikor a francia sportnapilap, a *l'Équipe*, melegen dicsérte a párizsi ICSS szeminárium magyar előadóját bátor témaválasztásáért és őszinte hangvételéért, mégis egy fiatal újságíró kivételével senki nem vett tudomást a magyar előadásról (Földesi 1983b), illetve az arról beszámoló újsághírről.⁷

A sporteredményekre fókuszáló sportvezetők és edzők más következtetéseket vontak le ugyanazokból a kutatási adatokból, mint a sportszociológusok. Az esélyegyenlőtlenség vizsgálatának eredményeiből például nem makrostrukturális összefüggések felismeréséig, hanem a sportbeli tehetségek szélesebb társadalmi bázisra épülő kiválasztásának szükségességéig jutottak el. A magyar sportolók doppingolását 1984-ben valószínűsítő kutatás ellentétesebb hatást váltott ki. Egyrészt a legfelsőbb szintű sportvezetés nem reagált a hivatalos állásponttal ellentétes eredményekre, a kutatónak pedig semmi bántódása nem esett. Másrészt folytatódott az ez ügyben szokásos képmutató sportpolitika, és a témát tartalmazó kézirat kiadását nem vállalta fel a Medicina Sport Kiadó. A kézirat további sorsa jól példázza a „tűrés” határainak relativitását és az egyéni bátorság szerepét a határok kijelölésében. A kéziratot ugyanis még abban az évben megjelentette a tekintélyes Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, a könyv kiadói nívódíjat kapott és elnyerte a sportújságírók rangos Ezüstgerely díját. A szakpolitikai tolerancia fokát jelzi, hogy sportmédiában szinte a kezdetektől közölni lehetett a sportszociológiai kutatási eredmények hatékony felhasználásával kapcsolatos bizakodást (Sport és tudomány, 1975), valamint érzékeltetni lehetett az elhallgatott társadalmi összefüggéseket feltáró és bizonyító sportszociológusok iránti szimpátiát.

A sportszociológia ebben az időszakban professzionalizálódott, nyilvánvalóvá

7 A *l'Équipe* tudósításáról a Népszabadság újságírója, Hegyi Iván a nemzetközi lapszemlében olvasott, és némi naivitással vegyes nemzeti büszkeségtől vezérelve, öntevékenyen kereste meg itthon a magyar előadót.

téve azt, hogy a szakág eredményes műveléséhez alapos szociológiai és módszertani ismeretekkel kell rendelkezni. A sportszociológia helyzetét ugyanakkor nehezítette, hogy éppen ebben a periódusban a szociológusi diplomával rendelkező testnevelők zömét beszippantották a sportszervezetek. Távozásukat a szakma megsínylette. Helyükre jórészt testnevelők kerültek, akikben megvolt a szükséges kíváncsiság a sport társadalmi problémáinak megismerése és megértése iránt, de szerény társadalomtudományi ismeretekkel rendelkeztek. Az elvárt szociológiai és módszertani tudás megszerzése részben szakmai irányítással, újra önművelés révén történt, ha megtörtént egyáltalán. Ez idő tájt sporttudományi körökben oly mértékben divattá vált a sportszociológia, hogy néhányan megfelelő felkészültség nélkül is sportszociológusként azonosították magukat. Némi ellensúlyozó hatással járt „kívüállók”, azaz nem a sporttudományból induló társadalomkutatók bekapcsolódása a sportszociológiai kutatásokba (Laki és Nyerges 1981), de a problémát nem oldotta meg igazán, mert javarészből csak alkalmi kirándulásnak tekintették csatlakozásukat (Makara 1983).

Ez ambivalens helyzetet teremtett a formálódó hazai sportszociológia számára. Egyfelől a hazai és a nemzetközi sikerek növelték elismertségét, másfelől a nem ritkán alacsony színvonalú kutatások megkérdőjelezték szakmai profizmusát. Ez egyaránt érzékenyen érintette pozícióját a szociológiában és a sporttudományban is.

A sporttudomány természettudományi vonala néhány gyengébb színvonalú sportszociológiai publikációt érvként használt saját, egyébként is sokkal kedvezőbb státusának erősítésére, nem teljesen alaptalanul. Egyes sportszociológiai írások alacsony színvonala pedig okkal késleltette, hogy a szociológián belül, a részben már elfogadott sportszociológiát, teljesen egyenértékűnek tekintsék a többi szakszociológiával.

Ebben a kritikus helyzetben jelentősen elősegítette az elméleti igényesség növekedését, hogy az egyetemi rangot elnyert Testnevelési Főiskolán 1981-től doktori címet lehetett szerezni, és tucatnyi jól felkészült hazai és külföldi szakember választott sportszociológiai témát. Igaz ugyan, hogy akadtak közöttük olyanok, akik a doktori cím megszerzésével be is fejezték tudományos pályafutásukat, de többen voltak azok, akik hűek maradtak a sportszociológiához (Gáldi 1989), és hozzájárultak a szakágban folyó tudományos munka minőségének javításához (Palm 1990; Schaefer 1992).⁸ Például Gáldi Gábor, aki egyben a rekreáció hazai oktatásának úttörője, szintén sportszociológiai témában PhD-fokozatot is szerzett (2004).

Az 1980-as évek közepétől a szabadabb politikai légkörben felerősödött a sportszociológia támogatása, és tovább bővíthettek nemzetközi összeköttetései. Hazai szakemberek részt vehettek nagyszabású, országos reprezentatív mintán végzett francia–magyar kutatásban, elvállalhattak kaliforniai vendégprofesszori megbí-

⁸ Uri Schaefer a TF-en 1992-ben megvédett egyetemi doktori értekezésével elnyerte a Nemzetközi Olimpiai Bizottság társadalomtudományi témában kiírt tudományos pályázatát. Napjainkban a Testnevelési és Sporttudományos Világtanács (ICSSPE) elnöke, Jürgen Palm volt az egyedüli a TF-en egyetemi doktori címet szerzett szakemberek között, akinek értekezését, a megfelelő eljárás után, PhD fokozattá minősítette az Egyetem Doktori Tanácsa.

zást, és elfogadhattak dél-koreai előadói meghívásokat akkor, amikor a két ország között még nem létezett hivatalos diplomáciai kapcsolat.

Az erodálódó államszocializmusban tágultak a tűréshatások is. Amikor a nyolcvanas évek második felében fiatal cseh kollégák jelentkezését magyarországi aspirantúrára azzal az érveléssel utasították el Prágában, hogy a magyar sportszociológia revizionista, itthon elmaradt a hivatalos reagálás.

Ezek az események kivívták jó néhány kiváló magyar szociológus, többek között Andorka Rudolf, Farkas János, Somlai Péter megbecsülését. Biztatásuk hozzájárult egy összegzés megírásához a sportszociológia múltjáról és akkori jelenéről, amit a *Szociológia* folyóirat közölt is (Földesiné 1988). Egészében véve azonban a hazai sportszociológia még mindig (el)ismertebb volt külföldön, mint Magyarországon.

A társadalmasodás útvesztőiben

Amint Andorka (2006) írja, az 1989–1990-es politikai és gazdasági rendszerváltás lényegesen megváltozott feltételeket teremtett a szociológiában; a diszciplína új kihívásokkal szembesült, melyeknek részben javuló, részben romló külső feltételek között kellett megfelelni. Az előbbieket közül kerül említésre a kutatási tabutémák, az ideológiai akadályok megszűnése, valamint a publikációs korlátok lebomlása. Mint korábban jeleztük, hazánkban a sporttudomány az 1980-as években némiképpen „előrefutott” az időben, művelői nagyobb mozgásteret kaptak ahhoz, hogy a természettudományok oldaláról a teljesítményszorításhoz járulhassanak hozzá, társadalomtudományi oldalról pedig egyebek mellett ahhoz, hogy az 1980-as moszkvai, majd 1984-es Los Angeles-i bojkott után magyar részről segítsék az olimpiai mozgalom újbóli egységesedését. A sportszociológia területén igazából azok a kutatási témák voltak tabuk, amelyek a társadalmi életben általában véve annak számítottak, mint például a szexualitás, vagy azon belül különösen a homoszexualitás kérdése. Az ideológiai korlátok – miközben természetesen határt szabtak a tudományos eredmények interpretálásának – kevésbé határolták be a kutatói szabadságot, mint maguk a kutatói célok: a sportszociológusok ugyanis nem kívántak politizálni, makrostrukturális témákhoz már csak azért sem nyúltak, mert ahhoz az elméleti felkészültség a legtöbbjüknél hiányzott. Nem is igazán törekedtek arra, hogy a szociológia és a sportszociológia elméleti háttere közötti viszonyt tisztázzák, mely szükségszerű lett volna a társadalmi történések és a sport kapcsolatának szélesebb spektrumú vizsgálatához. A rendszerváltás ugyanakkor új kihívások elé állította a sportszociológiát, melyek közül a legfontosabb szoros kapcsolatban volt a politikai és gazdasági átalakulással; ti. az államszocializmusban szocializálódott sportvilág – benne a sportvezetőkkel és az egyéb sportszakemberekkel – nem igazán értette, hogy mit is jelent valójában civil szervezetként működni. Szinte sokként érte őket a felismerés, hogy az önállósodás „ára” az állam korábbi nyílt, illetve burkolt finanszírozásának megszűnése; az egyesületek működési költségeinek, a

saját tulajdonú létesítmények fenntartásának, illetve a hivatásossá váló élsportolók anyagi juttatásainak fedezése immáron saját megoldandó feladatukként jelent meg. A sportszociológusok a politikai rendszer változásait és azok sportra gyakorolt hatását mint résztvevő megfigyelők vizsgálhatták, majd publikálhatták. Így született meg 1996-ban a *Magyar sport szellemi körképe* című tanulmánykötet, mely a magyar sport rendszerváltozás alatti és utáni helyzetét elemző írásokat gyűjtötte egybe (Földesiné 1996). Ezek a művek nemzetközi viszonylatban is úttörő jellegűek voltak, mivel a posztkommunista országok sportkutatói – meglepő módon – nem igazán használták ki azt az egyedi lehetőséget, hogy „laboratóriumi” helyzetben elemezhetik az alrendszer reakcióit. A későbbiekben hazánkban sem folytatódott a kezdeti témák kutatása, és valójában több mint tíz évet kellett várni arra, hogy egy újabb, ilyen jellegű kötet, Bakonyi Tibor – témáját a címében hordozó – könyve, az *Állam, civil társadalom, sport* megjelenjen. Az átmenet problematikájával foglalkozó szerzők beazonosították azokat a funkciókat (a nemzetközi presztízis megőrzése a világversenyeken és különösen az ötkarikás játékokon, a nemzettudat, a nemzeti identitás erősítése, a sport diplomáciai célokra való felhasználása), melyeknek köszönhetően a magyar sport működésében, a nehézségek ellenére, a kontinuitás kapott prioritást. A folytonosság meglepte sikertörténetnek tűnhetett akkoriban, visszatekintve azonban kijelenthető, hogy számos kedvezőtlen hatással volt a terület további fejlődésére. Elmaradt ugyanis a sport valós társadalmosodása, egy elérendő és elérhető jövőkép megalkotása, és az oda vezető út megtervezése.

Miközben a sportvezetés idehaza a működőképesség biztosításán munkálkodott, ezzel egy időben meglehetősen aktív volt a sporttal is foglalkozó európai intézményekben. Többek között bekapcsolódott az európai sportminiszteri találkozókba, és a magyar sporttudomány képviselőinek jelenlétével képviseltette magát az azokat előkészítő tudományos tanácskozásokban. Ennek köszönhetően 1990-ben Magyarország elsőként vált a kelet-európai országok közül az Európai Tanács Sportfejlesztési Bizottságának tagjává, majd elsőként írta alá az ET-konvenciót a dopping használata és a nézőtéri erőszak ellen. Két évvel később pedig hazánk is elfogadta az Európai Sport Chartát és Sportetikai Kódexet (Földesiné 1996). Hasonlóan kedvező tendenciát jelentett a nemzetközi lehetőségek keresése a szabadidősportban, különösen a terület hazai szövetségének csatlakozása a „Sport for All” világszervezethez. E folyamatoknak köszönhetően 1993 után a TAFISA (Trim and Fitness International Sport for All Association) több fontos eseményét is Budapesten rendezte meg, magyar szakemberek bevonásával.

Andorka (2006) szintén a rendszerváltásnak köszönhető, pozitív változásként értékeli a szociológia számára a külföldi kutatókkal, intézményekkel való szabadabb együttműködést. A sporttudósok számára ezen a téren is nagyobb lehetőségek adódtak 1989 előtt, de a demokratikus átalakulások után ezek még szélesebbé váltak. A kapcsolatépítésnek valójában elvi akadályja nem volt és később sem lett, mindkét korszakban sokkal inkább az anyagi korlátok jelentettek és jelentenek problémát.

A nyugati országok számára ugyanakkor egyszerűbbé vált a kelet-közép-európai szakemberekkel történő kapcsolatfelvétel, mely a nemzetközi kutatási projektekben való részvételre kedvező hatást gyakorolt. Ugyanez volt érvényes a publikálási lehetőségekre: a sporttal foglalkozó folyóiratok befogadták a sportszociológiai témájú cikkeket, a rendszerváltás után erre külföldön még nagyobb lehetőség nyílt – a tudományos írások megjelentetésének leginkább anyagi akadályai lehettek.

Negatív hatást gyakorolt ugyanakkor a rendszerváltás a szociológiára abban a tekintetben, hogy csökkentek a kutatásra fordítható erőforrások, és az állami költségvetési kiadások apadásának következtében megszűntek egyes kutatóintézetek. A sporttudományok, azon belül a sportszociológia esetében a finansziális támogatás az 1989 előtti időszakban, majd azt követően is hullámzó és esetleges volt, felpezsdülő és hanyatló időszakok váltogatták egymást. Miközben a magyar sport eredményességét az aktuális gazdasági szituáció sosem befolyásolta, a sporttudomány nemcsak pénz-, hanem személyfüggő is volt: az első számú sportvezető gondolkodásmódja, tudományok iránti attitűdje erősen hatott a terület működési lehetőségeire. Amely időszakokban felismerték és elfogadták, hogy a sporttal foglalkozó társadalomtudományok eredményeiket csak hosszabb távon kamatoztathatják, a szubdiszciplínák nagyobb megbecsülést kaptak, a természettudomány túlsúlya pedig átmenetileg enyhült.

Áttekintve ezeket az aspektusokat, kijelenthetjük, hogy a sportszociológiában az 1989–1990-es rendszerváltás nem okozott olyan radikális változásokat, mint a szociológiában. Erősen kihatott ugyanakkor mindkét egyetemi diszciplína oktatására, leginkább azért, mert az egyetemi oktatók közül sokan a szociológiát a marxizmus-sal azonosították. A Magyar Testnevelési Egyetemen például megszűntek a korábbi oktatási gyakorlatban rendszeres szemináriumok, a szociológia, a filozófia, a politikai gazdaságtan helyére szakszociológiai kurzusok kerültek, de a sportszociológia a korábbinál alacsonyabb óraszámban jelent meg a curriculumban. Miközben más országokban, például Finnországban ekkor már sportszociológus-képzés zajlott, és a végzett szakemberek az önkormányzatoknál sportreferensként tevékenykedve egyaránt alakíthatták nemcsak a sportkeresletet, hanem a -kínálatot is, hazánkban ugyanakkor ettől a trendtől átmenetileg még messzebb kerültünk.

A rendszerváltás emellett a sportszociológia intézményi kereteit is átalakította. Az 1978-ban alakult Magyar Szociológiai Társaságon belül a Sportszociológiai Szakosztály csak 1990 után kezdte meg működését. A szociológiához, amelynek státusa már a rendszerváltás előtt kezdett gyengülni, ekkor ez a korábban el nem ismert terület formálisan is csatlakozhatott. A sportszociológia hazai megítélésének kritikája helyett érdemes itt mindössze annyit megjegyezni, hogy az aldiszciplína ez idő tájt külföldön már komoly elismerésnek örvendett. A Magyar Sporttudományi Társaság csak az 1990-es évek közepén vált az államtól független, önálló civil szervezetté, a keretei között megalakuló Sportszociológiai Szakbizottság, élén Földesiné Szabó Gyöngyi elnökkel és Gáldi Gábor titkárral viszont rövid idő alatt magas presztízst vívott ki magának. Ebben a folyamatban jelentős szakmai segítség kaptak Far-

kas Jánostól és Tibori Tímeától, akik a tudósberkekben kivívott tekintélyük mellett opponensként, lektorként, sőt szerzőként mind a mai napig aktívan hozzájárulnak a diszciplína fejlődéséhez (Farkas 2011; Tibori 2011). A sportszociológia erősödését ugyanakkor az is segítette, hogy más szakterületek (pl. a rekreáció) leváltak róla, mivel maguk is önállósodtak. Ugyanakkor sok olyan tehetséges kutatót veszített el a szakterület ebben az időszakban, akik érdeklődési körükben irányt váltottak vagy külföldre távoztak.

A sportszociológusok az elkövetkező években rendszeresen jelen voltak a két tudományos szervezet rendezvényein, konferenciáin. Az új generációk egyrészt a már korábban is vizsgált kérdésekkel (pl. a lakosság szabadidő-sportolási szokásai, a szurkolói viselkedés stb.) foglalkoztak, vagy éppen merőben új kutatási témákkal (a sportmigráció jelensége, a globális sport stb.) kellett szembenézniük. A nemzetközi konferenciákon szerzett friss tapasztalatok mind az elméletet, mind a módszertant tekintve hatékonyan segítették a szakterület további fejlődését.

A jelenkori magyar sportszociológia jellemzői

Az 1988-as *Szociológia* folyóiratban megjelent cikk a hazai sportszociológia jövőjével kapcsolatban az alábbi kérdéseket vetette fel:

- „Valódi” szociológiai kérdéseket vizsgál-e a sportszociológia?
- Intellektuálisabb-e a kutatott témák megközelítése?
- Magasabb szintű-e az elméleti általánosítás?
- Csökkent-e az empirikus adatok és az általános társadalomelmélet közötti távolság?

A jelenlegi helyzet értékelésekor érdemesnek tűnik e kérdések mentén gondolkodni – a következőkben ezekre próbálunk válaszolni. A szociológiai relevancia és az intellektuális színvonal talán leginkább a felvetett kutatási problémák jellegében, illetve ezek elméleti és módszertani megalapozásában érhető tetten, amely összességében vegyes képet mutat. A sportszociológiai, vagy legalábbis a szerzők szándéka szerint ilyen megközelítésből vagy módszerrel végzett vizsgálatok száma egyértelműen növekvőben van, mint ahogy az érintett témák és a szerzők köre is. Ebben fontos szerepet játszik az a tény, hogy az államszocializmus évtizedeiben az élsport és az utánpótlás-nevelés eredményes működtetése volt a sportpolitikai vezetés elsődleges célja, a rendszerváltás óta viszont – összhangban a nemzetközi trendekkel – a sport egyéb területei viszonylag nagyobb figyelmet kapnak. A kimunkált elméleti és módszertani alapokon nyugvó kutatások és publikációk száma ennek megfelelően szintén több mint korábban, ugyanakkor, főként a vizsgálatok elméleti megalapozása terén, igazi minőségi előrelépésről nem beszélhetünk. Pozitív irányú változást jelenthet, hogy a sportszociológiai témájú PhD-értekezések esetében erős elvárás az elméleti keret tisztázása, és egyre több olyan fiatal kutató akad, aki angol nyelvvis-

merete birtokában igyekszik és képes a nemzetközi tudományos trendeket követni, azokba bekapcsolódni nem csak intellektuális értelemben, de a kapcsolatok terén is.

A sportszociológiai kutatásokra egyrészt az elméleti, másrészt a metodológiai háttér egyre szofisztikáltabbá válása jellemző. Ezzel együtt a sportszociológia nemzetközi és hazai szinten is küzd azzal a problémával, hogy a mainstream szociológia számára a sport marginális terület, így a közös kutatások meglehetősen ritkák. A sporttudományi kutatásokban ugyanakkor az interdiszciplináris megközelítés elterjedésével az utóbbi években a sportszociológia is egyre nagyobb teret nyert.

A diszciplína fejlődési lehetőségeit behatóan vizsgálja, hogy a sportszociológiáról sokan elsősorban a sportolással, illetve a sportfogyasztással kapcsolatos empirikus kutatásokra asszociálnak, ezekkel kapcsolatban várják a „hozzáadott értéket”, és ez a kutatások támogatásában,⁹ illetve nem támogatásában is megnyilvánul. Az általánosabb társadalmi problémák továbbra is kevésbé jelennek meg a sportkutatásokban, de az utóbbi években azért ilyenekre is akadt példa, elsősorban a társadalmi egyenlőtlenségek (Velencei 2012), az esélyegyenlőtlenség (Gombás és Gál 2016), a társadalmi kirekesztés/befogadás (Földesi 2010; Dóczy 2014), valamint a nemek közötti egyenlőtlenségek (Gál 2007, 2014; Gál et al. 2008) vonatkozásában. Ezekben az esetekben a problémák sporton keresztüli megközelítése egyértelműen gazdagíthatja, árnyalhatja a jelenségekről alkotott képet. Az esélyegyenlőtlenség, illetve a társadalmi kirekesztés jelenségeinek vizsgálatához azért is érdekes terep a sport, mert a köznapi gondolkodásban meglévő, népszerű mítosz szerint a sport más területekhez viszonyítva inkluzívabb, és sokan tekintenek rá úgy, mint valamiféle mindenre alkalmas gyógyyszerre, amely hozzájárul a békéhez, a toleranciához, és kitörési pontot jelent a hátrányos helyzetűek számára (Dóczy 2014; Keszi és Dóczy 2015). A kutatások által feltárt valóság ehhez képest épp azt mutatja, hogy a sport sokkal inkább tekinthető a társadalom tükröképének, mint az általános trendeket felülíró alrendszernek, annak ellenére, hogy sajátos logikával jellemezhető. A nemek közötti esélyegyenlőség sporton keresztüli vizsgálata pedig azért is hozott számottevő eredményeket, mert a sport a mai társadalmakban a férfiaság egyik utolsó bástyájának számít, s ennek köszönhetően kiváló lehetőséget nyújt az egyenlőtlenség különböző dimenzióinak árnyaltabb megismerésére is (Gál 2007).

A kihívásokat számba véve mindenképp megemlítendő, hogy a sportszociológia különböző elvárásokkal találkozhat a szociológia és a sporttudományok felől, ezt pedig tovább bonyolítja az a tény, hogy a sportszociológiai témájú PhD-munkáknak elsősorban a Testnevelési Egyetem képzése ad teret, amelynek követelményrendszerre – formálisan a Semmelweis Egyetemen történő másfél évtizedes integrációból, valójában pedig a természettudományos paradigma sporttudománybeli hegemóni-

9 2007-ben a Sport Szakállamtitkárság országos kutatással bízta meg jelen tanulmány szerzőit a magyar lakosság egészségtudatosságával, sportolási és sportfogyasztási szokásaival, valamint a sportturizmus társadalmi beágyazottságával kapcsolatban. Az adatfelvétel a TÁRKI segítségével történt; a kutatás eredményeit – Róbert Péter támogató jóváhagyása mellett – a Társadalmi Riport a Sportról 2008 című könyvben publikálták. Perényi Szilvia a 2000-es évektől folyamatosan részt vesz a hazai ifjúság-kutatásokban a sport területén (Perényi 2011).

ájából adódóan – erősen természettudományos alapú. Ebben a kvantitatív stratégiának és a statisztikai analízisnek jóval nagyobb szerepet tulajdonítanak, mint a szociológiai problémaérzékenységnek, vagy éppen az elméletalkotásnak.

Mindeközben a nemzetközi szinten az utóbbi évek tendenciái azt mutatják, hogy a kvantitatív kérdőíves vizsgálatok – szemben a szociológiában mutatkozó általános trenddel – kisebbségbe szorultak, a kvalitatív módszerek (antropológiai/etnográfiai megfigyelések, egyéni és csoportos interjúk, diskurzuselemzések) pedig egyre több, szociológiai szempontból izgalmas vizsgálati területre hívják fel a figyelmet. Ezekben a kutatásokban a sport mint sajátos logikával, normákkal és értéktartalmakkal működő kulturális terület specifikumait, vagy éppen egy-egy sportszubbkultúra lényegét jobban fel lehet tárni, miközben a kvantitatív vizsgálatok korlátja éppen az, hogy nem tudják megfelelően megragadni a sporthoz kapcsolódó jelentéstartalmak összetettségét és sokszínűségét.

Mindez a tudományág hazai képviselői számára is fontos tanulságot hordoz: könnyen lehet, hogy a manapság olyannyira fontos – lehetőleg minél rangosabb folyóiratokban történő – nemzetközi publikációkhoz rövidebb út vezet egy nemzetközileg releváns témában jól összerakott, 10-15 ember megkérdezésével történő interjúkutatáson, mint egy több száz, vagy akár több ezer fős, hazai fókuszú minta zárt végű kérdésekkel történő vizsgálatán keresztül. Az utóbbi évek nemzetközi konferenciáin elhangzott előadások szerkezeti szempontból azt mutatják, hogy bár a hazai sporttudomány és a doktori képzés egységes strukturális követelményei stabil és állandó keretet biztosítanak a kutatási eredmények bemutatásához, az országhatárok átlépésével ezek a keretek inkább tűnnek régimódi szokásnak, mint tudományos kritériumnak.

A sportszociológia oktatásának fejlődése az elmúlt évtizedben, a Bologna-rendszerű képzés hazai elindulásával párhuzamosan a fentiekhez hasonlóan ellentétes folyamatokkal jellemezhető. Egyrészt az óraszámok valamelyest csökkentek, ugyanakkor a sportszakember-képzés diverzifikálódott, és ez azt is jelenti, hogy ma már a jövő testnevelői, edzői mellett a sport- és rekreációs szervező, egészségfejlesztő szakemberei is hallgatnak sportszociológia kurzusokat, sőt végezhetnek szociológiai témájú kutatásokat TDK-munka és szakdolgozat keretében a sporttudományi képzőhelyeken. Az oktatómunkát megkönnyíti, hogy 2010-ben kiadásra került az első magyar nyelvű sportszociológia tankönyv (Földesiné et al. 2010), ugyanakkor az egységes szakmaiságot gyengítheti, hogy a képzőhelyeken a tárgyat oktatók különböző, nem feltétlenül szociológusi háttérrel rendelkeznek.

Szintén negatívumként értékelhető, hogy a sport az általános szociológusképzésben marginálisan jelenik meg, még akkor is, ha a közelmúltban, az ELTE szakollégiumában fakultatív műhelykurzus, valamint kutatószeminárium indult. Ez a tény önmagában is komolyan nehezíti a diszciplína fejlődését, hiszen idő előtt elveszít olyan fiatal hallgatókat, akik, bár megfelelő szociológiai képzést kapnak, szinte semmit nem hallanak eközben a sportról, mint társadalmi jelenségről. Ez amellet,

hogy valamelyest mutatja a sportszociológia továbbra is alacsony presztízsét a szak-szociológiák között, szűkíti a szakág jövőbeli perspektíváit is. A sporttudományi doktori képzésben ugyanakkor folyamatosan jelen vannak a társadalomtudományi, így a szociológiai kurzusok és kutatási témák is, mindez pedig erősítheti a jövő sportkutatóinak szociológiai látásmódját, és azt is, hogy – bár megint csak nem feltétlen szociológusi képzettséggel, de – valamelyest nőhet azoknak a tudományos fokozattal rendelkező kutatóknak a száma, akik szorosabban vagy lazábban, de kötődnek a sportszociológiához.

A sportszociológia tágabb társadalmi megítélése, illetve szűkebb értelemben vett tudományos, sportszakmai és szakpolitikai elfogadása szempontjából kedvező változást jelent, hogy a posztindusztriális társadalmakban az egészség, ezen belül a fizikai aktivitás, mint az életmód része felértékelődött, és ez különösen igaz a nyugat-európai országokban, ahol a „healthism” ideológiája az uralkodó diskurzus részévé vált. A sportolási szokások rendszeres monitorozásának az Európai Unió is kiemelt figyelmet szentel, mivel a mozgásszegény életmód nemcsak Magyarországon, hanem a tagországok zömében is komoly probléma. Ellentmondás tapasztalható viszont abban, hogy miközben a sportpolitika részéről hangsúlyossá vált a szabadidősport fejlesztésére való törekvés, annak gyakorlati megvalósításához nem feltétlenül tekintik kiindulópontnak a sportszociológiai kutatások eredményeit.

Ezzel együtt elképzelhető, hogy az Európai Unióban csak egészségvédő testmozgásnak nevezett terület a sportszociológusok számára is új távlatokat nyithat abban a tekintetben, hogy a sportbeli részvétel arányai és körülményei várhatóan közérdek(lődés)re számot tartó témák lesznek, és ez akár támogatott kutatási projekteknél is megtestesülhet majd. Mindez azonban együtt járhat a big data és a kvantitatív stratégia előretörésével a hazai szintéren, illetve azzal is, hogy a kutatások egyre inkább eltolódnak a gyakorlat, az alkalmazott kutatás irányába. Nem vitatható, hogy a nagymintás kutatások vihetnek közelebb ahhoz, hogy a sport valós társadalmi beágyazottsága mérhető legyen, azzal együtt, hogy miközben – főként a nyugat-európai országokban – egyre több adat áll rendelkezésre a sportolási szokásokra vonatkozóan, ezzel párhuzamosan komoly módszertani viták is zajlanak a szakmában a testmozgásra vonatkozó kérdőívek, sztenderdek érvényességéről.

A sportszociológia sajátos helyzetéből adódik, hogy művelői egyidejűleg kell, hogy reprezentálják magukat a tudományos mezőben és a sportmezőben is, azzal együtt, hogy e kettőben más és más értelmezési keretek, hálózatok és szimbolikus tőkék érvényesülnek. Ez a gyakorlati kutatómunkában azt jelenti, hogy a sportmezőn belül értelmezhető kulturális és társadalmi tőke előnynek számíthat a kutatási támogatások elnyerésében, vagy akár pozitív hatással lehet a vizsgálati terep nyitottságára is. Ezt alátámasztják az utóbbi néhány év azon tapasztalatai, melyek szerint a sportszociológiai kutatások eredményeire egyre több pályázatban tart igényt az egészségfejlesztő és a sportszakma is, ami a diszciplína korábban méltatlanul el nem ismert jelentőségét erősíti annak művelőiben. Mivel a sport ágazati szinten

egyre komplexebb, gazdasági, társadalmi és politikai funkciói továbbra is jelentősek, szükséges is, hogy nagyobb számban bukkanjanak fel azok a szakemberek, akik képesek a sport mint társadalmi alrendszer és mint kulturális jelenség szociológiai értelmezésére. Ehhez képest jelenleg Magyarországon meglehetősen kevesen művelik a sportszociológia tudományát, és bár az ezen a területen dolgozók jól ismerik egymás kutatási területeit és munkáját, országos szintű, rendszeresen, közös kutatási projektekben együttműködő szakmai hálózat alakítására mind ez idáig nem merült fel az igény. A nyugat-európai országokban népszerű teammunka leginkább az európai uniós pályázati projektek megvalósításánál jellemző, amikor a feladatok nagy volumene ezt igényli. A regionális szintű és intézményi projekteknél a kutatómunkát főként az ott dolgozó szakemberek vezetik, ezek eredményeiről legtöbbször a sporttudományi konferenciákon, illetve a megjelenő publikációkon keresztül értesül a szakma. Platformot jelentenek emellett a sportszociológiai témában született PhD-disszertációk védései, illetve könyvek bemutatói.

A helyzet tehát ellentmondásos. Kevesen vitatják, hogy a sport globális szinten az egyik legfontosabb kulturális és médiajelenség, amelynek gazdasági súlya dinamikusan növekszik. Ezzel párhuzamosan az utóbbi években – némileg sajátos, privilegizált helyzetéből adódóan is – kiemelt területté avanszált Magyarországon, úgy is, mint a kormányzat nemzetpolitikai víziójának fontos bástyája (Dóczy 2011), de úgy is, mint a szabadidő és a tömegkultúra máig jelentős területe (Földesiné 2008). Ahhoz képest azonban, hogy a sportszociológia által vizsgált társadalmi jelenség mennyire része mindennapi életünknek, gondolkodásunknak és vitáinknak, a diszciplína társadalmi elismertsége meglehetősen csekély. Ráadásul a szűk létszámból adódóan a sportszociológusok oktatói-kutatói kapacitása is erősen korlátozott, ami gátja lehet a jövőbeli előrelépésnek is.

Mit hozhat a jövő?

A kelet-közép-európai régióban, így Magyarországon is a sportszociológia jövőjének megítélésével kapcsolatosan szkeptikus és optimista hangokat egyaránt lehet hallani. A diszciplína tudományos elismertségének egyik záloga, hogy közelebb kerüljön a szociológiához a szélesebb értelemben vett társadalomban, illetve a sport alrendszerében történő változások közötti összefüggések feltárásával és leírásával. A sportszociológia továbbfejlődésének másik előfeltétele a kutatási adatok és az általános társadalomelmélet közötti távolság további csökkentése és az intellektuálisabb megközelítés általánossá válása. Sőt, amint Hadas (2003) írja *A modern férfi születése* című sportszociológiai témájú könyvének bevezetőjében, a jelenkori kutatások ezen a területen elsősorban témaorientáltak – azaz a kutató a tárgyhoz utólag kapcsolja a paradigmát –, szemben az általa képviselt, paradigmaorientált megközelítéssel, vagyis amikor a társadalomtudósok a paradigmájuk fogalmi hálójába gyűjtik a témákat, és alapkérdéseik megválaszolásához például a sport jelenségét is

használják. A jövőben ennek a megközelítésnek is gyakoribbá kell válnia.

A Testnevelési Egyetem sportszociológusai az elmúlt évben két nemzetközi konferenciát szerveztek. A 2015. novemberi ISSSS¹⁰ konferencia a sport társadalomtudományi vonatkozásaival foglalkozott, de az előadások között számos sportszociológiai munkával is lehetett találkozni. A 2016. júniusi, 51. ISSA Sportszociológiai Világkongresszus pedig a diszciplína igazi ünnepe volt mintegy 200 előadóival, köztük 12 magyar szerzővel, akiknek egyedülálló lehetőséget biztosított arra, hogy megismerjék külföldi pályatársaikat és elhelyezzék magukat a nemzetközi mezőnyben. A szervezésben jelen tanulmány szerzői mellett Tibori Tímea is komoly részt vállalt.

A nemzetközi konferenciák, világkongresszusok tapasztalata az, hogy a magyar sportszociológia nemzetközi összehasonlításban megállja a helyét. A fiatal magyar kutatók felkészültsége, a korábbinál lényegesen magasabb szintű nyelvismerete, szakmai alázata és elkötelezettsége alkalmassá teszi őket arra, hogy a nemzetközi projektekbe is rendszeresen bekapcsolódjanak, magas színvonalú publikációs tevékenységet folytassanak.¹¹ Ezek a pozitívumok ugyanakkor veszélyeket is hordoznak magukban, hiszen megfelelő erkölcsi és anyagi megbecsültség híján a tehetséges szakemberek nagyobb jövedelemmel járó és magasabb presztízsű foglalkozást választva elhagyhatják a pályát, illetve a jobb lehetőségeket kínáló nyugati országokban vállalhatnak munkát. A tudománypolitikára vár a feladat, hogy ezt a folyamatot a vonzó munkakörülmények és a megfelelő szintű anyagi és erkölcsi elismerés biztosítására való törekvéssel megelőzze.

A kortárs sportszociológusok egyedülálló helyzetben vannak Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is: résztvevő megfigyelői lehetnek ugyanis a politikai, gazdasági változások sportra gyakorolt hatásának. Bár a sport társadalmi funkciói változtak az elmúlt két évtizedben, a sport, mint társadalmi alrendszer, illetve a sportpolitika működése inkább kontinuitással jellemezhető (Földesiné és Gáldiné 2008). Mivel az élsport eredményességének fenntartása továbbra is prioritás, a magyar sport továbbra is olimpiacentrikus, a politika továbbra is eszközként használja az élsportot (Dóczy 2011, 2012) – mindez a sportvezetők rekrutálásában is tükröződik. A magyar sportrendszer egyfajta sajátos szubkulturaként működik, sajátos mechanizmusokkal és nézetekkel, és ennek vezetői, akik maguk is az államszocializmus privilegizált élsportjában szocializálódtak, továbbra is az állam támogatását várják, melyért cserébe gondozzák a „sikerágazat diskurzusát”.

10 International Society for the Social Sciences of Sport.

11 2016-tól az ISSA Tanácsadó Testületének újra van magyar tagja.

1. ábra. A sportot övező mítoszok a sportszociológiai kutatások tükrében

Ebben a diskurzusban helyet kapnak azok a népszerű „mítoszok” is (1. ábra), amelyek nem csak a sportról való köznapi gondolkodást, de a szakpolitikai döntéshozatalt is meghatározzák. Ugyanakkor ilyen körülmények között a kritikai gondolkodás nem igazán tud támogatottá válni, ami természetesen visszahat a szociológiai szempontból releváns kutatások lehetőségeire és támogatására is, miközben a hazai sportszociológia egyik legfontosabb feladata éppen az lenne, hogy beazonosítsa a politikai és gazdasági átalakulás szándékolt és nem szándékolt következményeit, és ezeket – csakúgy, mint a sportról kialakult mítoszokat és azok valóságtartalmát – őszintén, reálisan és kritikusan elemezze.

Abstract: In 2015 scholars of sociology of sport celebrated the 50th anniversary of the institutionalization of the discipline. The event also provides an occasion to overview the situation, development and future perspectives of Hungarian sociology of sport, after several decades. The present study investigates the past half a century of the discipline in the context of the various social functions, structures and expectations of sociology, sport, and sport sciences. In the analysis, the authors reflect on (1) the contradictions of the political-social environment in the initial period of institutionalization, (2) the evolution of civil organizations after the 1989-1990 transition as the 2nd wave of institutionalization, (3) the positive and negative aspects of the current situation with regards to education, research and talent recruitment, and (4) the potential and necessary directions and limitations of future development

Irodalom

Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.

Balyi I. – Takács F. (1974): *Sportszociológia*. Válogatás. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- Bakonyi T. (2007): *Állam, civil társadalom, sport*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Dóczi T. (2011): Rendszerváltás, globalizáció és nemzeti identitás a sportban a XXI. század kezdetén Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest: Semmelweis Egyetem.
- Dóczi, T. (2012): Gold Fever(?) Sport and national identity – the Hungarian case. *International Review for the Sociology of Sport*, 47(2): 163-180.
- Dóczi T. (2014): Sport és hátrányos helyzet. In Farkas J. (szerk.): *A fizikai aktivitás és a sport magyarországi dimenzióinak feltárása*. Budapest: Magyar Sporttudományi Társaság, 104-128.
- Eörsi L. (2008): Ideológiai pragmatizmus és (Ön) cenzúra. A három „T” kultúrpolitikája. *Világosság*, 11-12: 73-96.
- Farkas, J. (2011): The metric and structural approach to sport. In Földesi, Sz. Gy. – Dóczi, T. (eds.): *The Interaction of Sport and Society in the V4 Countries*. Budapest: Hungarian Society of Sport Science, 121-136.
- Földesiné Sz. Gy. (1983a): *Élsport és társadalmi esélyegyenlőség*. Szociológiai füzetek. Budapest: MM.
- Földesiné, Sz. Gy. (1983b): Conception de role et de valeur de vie des sportifs d'élite. In *Sports et société contemporaine*. Société Française de Sociologie du Sport, Paris, 209-220.
- Földesiné Sz. Gy. (1984): *Magyar olimpikonok önmagukról és a sportról*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Földesiné Sz. Gy. (1988): A sportszociológia múltja és jelene Magyarországon. *Szociológia*, 16(2): 55-73.
- Földesiné Sz. Gy. (szerk.) (1996): *A magyar sport szellemi körképe*. Budapest, OTSH-MOB.
- Földesi, G. S. (2000): Sport and society around the globe: Eastern Europe. In Coakley, J. – Dunning, E. (eds.): *Handbook of Sport Studies*. London: Sage Publication, 530-533.
- Földesi, G. S. (2010): Social exclusion/inclusion in the context of Hungarian sport. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 50(1): 44-59.
- Földesiné, Sz. Gy. (2015): Assessing the sociology of sport: On world inequalities and unequal development. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(4-5): 442-447.
- Földesiné Sz. Gy. – Gáldiné G. A. (2008): Válaszut előtt a sportpolitika. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 9(2): 4-10.
- Földesiné, Sz. Gy. – Krawczyk, Z. (1982): The Social Role of Sports Events in Poland and Hungary. *International Review of Sport Sociology*, 17(1): 23-47.
- Földesiné, Sz. Gy. – Krawczyk, Z. (1983): Społeczna rola imprez sportowych w Polsce i na Węgrzech. In Krawczyk, Z. (ed.): *Sport w kształtowaniu kultury i osobowości*. Warszawa: AWF, 197-228.
- Földesiné Sz. Gy. – Schiller J. (szerk.) (1978): *Sportszociológia. Szöveggyűjtemény. Válogatás a hazai empirikus vizsgálatok köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Földesiné Sz. Gy. – Gál. A. – Dóczi. T. (2008): *Társadalmi Riport a Sportról 2008*. Budapest: ÖM Sport Szakállamtitkárság – MSTT.
- Földesiné Sz. Gy. – Gál A. – Dóczi T. (2010): *Sportszociológia*. Budapest: SE-TSK.
- Fukász Gy. (1961): Marxizmus vagy polgári szociológia. *Népszabadság*, április 29. 2-3.
- Gál A. (2007): Sport és társadalmi nem a 21. század elején a média tükrében Magyarországon. Doktori értekezés. Budapest: Semmelweis Egyetem.
- Gál A. (2014): A nők sportjának jellegzetességei. In Farkas J. (szerk.): *A fizikai aktivitás és a sport magyarországi dimenzióinak feltárása*. Budapest: Magyar Sporttudományi Társaság, 84-103.
- Gál A.– Kovács Á. – Velencei A. (2008): Sport, gender és média: A női és férfi sportolók megjelenítése a sajtóban. *Szociológiai Szemle*, 18(3): 32-60.
- Gáldi G. (1989): A szabadidősport iránti érdeklődés vizsgálata különböző társadalmi csoportokban egy új klub működése kapcsán. Egyetemi doktori értekezés. Budapest: Magyar Testnevelési Egyetem.
- Gáldi G. (2004): Szabadidő-struktúra és fizikai rekreáció Magyarországon 1963–2000 között, életmód-vizsgálatok tükrében. PhD-értekezés. Budapest: Semmelweis Egyetem.
- Gombás, J. – Gál, A. (2016): The Involvement of Budapest residents with visual impairments in leisure sports: Barriers and facilitators. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 70(1): 44-54.
- Hadas M. (2003): *A modern férfi születése*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Keszi M. – Dóczi T. (2014): Sport társadalmi célok szolgálatában: a hajléktalan labdarúgó-világbajnokság. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 15(1): 17-23.
- Kosiewicz, J. (2009): Sociology of sport in Europe. Historical and research perspective. *International Quarterly of Sport Science*, 1: 33-38.
- Kulcsár K. (1966): *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kulcsár K. (1969): *Az ember és társadalmi környezete*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Kun L. (1967): Adalékok a sportszociológia hazai alapvetéséhez. *A Magyar Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2: 103–112.
- Laki L. – Nyerges M. (1981): *Átlövés. Esettanulmány a kézilabda-bajnokság első osztályáról*. Budapest: Ifjúsági Lap és Könyvkiadó.
- Malcolm, D. (2014): The social construction of sport sociology: A professional project. *International Review for the Sociology of Sport*, 49(1): 3-21.
- Makara P. (1983) A lakosság testmozgásának társadalmi elemei. *Egészségnevelés*, 24: 18-21.
- Palm, J.(1990): Sport for all. Approaches from utopia to reality. Egyetemi doktori disszertáció. Budapest: TF.
- Perényi Sz. (2011): Sportolási szokások – sportolási esélyek és változás trendek. In Bauer B. (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI), 159-184.

- Polska Agencja Prasowa (1986): Prawo przendruku maja wylacznie redakcije Prenumerujace niniejszky biuletin. *Sport Zagraniec*, No 3859. p. 1–6.
- Schaefer, U. (1992): Retirement and adjustment of top level athletes. Egyetemi doktori disszertáció. Budapest: Magyar Testnevelési Egyetem.
- Schiller J. (1965): A sportszociológiai kutatások problémái. *A Magyar Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2: 77-81.
- Sport és tudomány (1975) *Nógrád Megyei Hírlap*, január 5. 4.
- Szabari V. (2012): Szalai Sándor (1912–1983). *Szociológiai Szemle*, 22(3): 105-122.
- Szalai S. (1961): A szociológia helyzete Magyarországon. *Élet és irodalom*, 5(15): 8-9. és 5(17): 9-10.
- Szlatényi B. (1972): Kiemelkedő sportolók életútja. *A Magyar Testnevelési Főiskola Közleményei*, 4: 37-51.
- Takács F. (1969): Adalék a magyar polgári sportszociológia bírálatához. *A Magyar Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2: 145-172.
- Takács F. (1972): Első nemzetközi Sportszociológiai Konferencia. *A Magyar Testnevelési Főiskola Közleményei*, 4: 171-178.
- Takács F. (1974): Bevezető tanulmány. In Balyi I. – Takács F. (szerk.): *Sportszociológia. Válogatás*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Takács, F. (1988): The Development and Theoretical Background of Sport Sociology in Hungary. *International Review for the Sociology of Sport*, 23(4): 287-304.
- Tibori T. (2011): Hogyan tanítható a sportszociológia? *Kultúra és közösség*. IV/II (1): 105-106.
- Végh A. (1974): *Miért beteg a magyar futball?* Budapest: Magvető Könyvkiadó.